

УДК 339.92

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.1-1.2>**І. В. Шкурат**

кандидат наук із державного управління,
доцент кафедри політології
Університету Григорія Сковороди в Переяславі,
докторант
Інституту підготовки кадрів Державної служби зайнятості України

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОРПОРАЦІЇ У ПРОЦЕСАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА НАЦІОНАЛЬНІ УРЯДИ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ

У статті висвітлено питання щодо транснаціональних корпорацій (ТНК) та їхній вплив на державні органи влади, проаналізовано та узагальнено основні поняття діяльності ТНК. Відповідно, автором реалізовано мету дослідження, що полягає в дослідженні впливу ТНК на національну державу, їхніх позитивних і негативних сторін для України в епоху глобалізації.

У дослідженні використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи: наукове узагальнення та систематизація – для визначення характеристик ТНК; порівняльний аналіз – для співставлення деяких аспектів діяльності ТНК закордоном та в Україні; системний аналіз – для виявлення позитивних і негативних сторін впливу ТНК на Уряд України; логічний синтез – для пояснення результатів дослідження.

Аналіз діяльності ТНК надав підстави виокремити, що це легальний, знаковий і важливий чинник глобальної економіки. Він являє собою насамперед фінансові потоки, що визначають стан влади в тій або іншій країні, рівень економіки та рівень добробуту.

Встановлено, що позитивною «присутністю» ТНК буде в тому разі, якщо вони створюють у країні нові підприємства для виробництва продукції з високим рівнем доданої вартості, створюють нові робочі місця, сплачують у країні податки. «Присутність» ТНК може визначатися як негативна у разі монополізації ними певних галузей економіки, будівництва виробництв із шкідливими для екології викидами, коли вони займаються вивозом із країни сировини або ж реалізують у країні продукцію, вироблену в інших країнах, уникають сплати податків.

Обґрунтовано, що перспективними сферами діяльності для ТНК в Україні є літако- і ракетобудування, машинобудування, будівництво нафто- і газопроводів, створення військової техніки та озброєнь. Для реалізації подібних задумів потрібна активна допомога держави. Досліджено, що ТНК здатні впливати на всі сфери глобальної взаємодії, формуючи нові умови ведення бізнесу та визначаючи специфіку конкуренції на світовому ринку.

Ключові слова: ТНК, МНК, глобалізація, організаційно-правовий механізм, бізнес.

Постановка проблеми. Дослідження ролі та функцій транснаціональних корпорацій у процесах глобалізації та їхнього впливу на національні уряди не викликає сумнівів у своїй актуальності. Можна навіть стверджувати, що поява транснаціональних корпорацій є ознакою глобалізації. Ядро світового виробництва – транснаціональні корпорації (далі – ТНК). На відміну від міжнародних компаній, ТНК утворюються як національні щодо

капіталу й контролю і міжнародні за сферою своєї діяльності. Діяльність цих підприємств має наднаціональний, наддержавний характер і веде до створення наддержавних зв'язків. Причини становлення та розвитку ТНК дуже різноманітні, але всі вони певною мірою пов'язані з недосконалою конкуренцією, бар'єрами на шляху розвитку міжнародної торгівлі, валютним контролем, значними транспортними витратами, відмінностями в податковому законодавстві різних країн [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню цих питань присвячено роботи таких українських дослідників і науковців, як В. Рокоча [6], О. Плотніков [6], В. Новицький [6], О. Бусол [1], Е. Лимонова [2], К. Архіпова [2], Д. Манойленко [3], О. Гребешкова [4], А. Пехник [5], Ю. Присяжнюк [5], Т. Семененко [7], Д. Лук'яненко [8], С. Телешун [9] та інші. Міжнародно-правовим аспектом цієї проблематики займалися такі зарубіжні вчені, як Р. Джилпін, Дж. Даннінг, І. Зігмунд, Р. Вернон, Г. Кейвс [11], Г. Коуз, С. Маєрс, С. Гаймер [10] та інші.

Попри значну кількість наукових робіт із питань діяльності ТНК, багато аспектів цієї наукової проблеми залишаються не досить розкритими та обґрунтованими. Потребує подальшого дослідження організаційно-правовий механізм діяльності ТНК в умовах глобалізації.

Мета статті – з'ясувати, як впливають ТНК на національну державу, які позитивні і негативні сторони їхньої діяльності; встановити позитивні та негативні сторони діяльності ТНК для України в епоху глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Транснаціоналізація в підприємницькій сфері, яка є однією з найхарактерніших рис сучасної системи міжнародних економічних відносин, реалізується в діяльності великих геоцентричних компаній, що функціонують як міжнародні корпорації (далі – МНК). Найзагальніше визначення МНК таке: МНК – міжнародні за складом і характером діяльності суб'єкти господарського життя, які функціонують у міжнародному масштабі на принципах корпоративної власності з акціонерною формою управління та розподілу прибутків [6, с. 16].

Корпорація як форма підприємництва – це засноване на пайовій участі в капіталі об'єднання, юридичні права і зобов'язання якого відокремлені від прав і зобов'язань його учасників [6, с. 22].

У сучасній світовій спільноті панує думка про те, що країни, регіональні об'єднання, міжнародні організації вже давно перестали бути головними дієвими особами на міжнародній арені і поступилися місцем новим суб'єктам глобальної

економіки – транснаціональним корпораціям (далі – ТНК). ТНК здатні впливати на всі сфери глобальної взаємодії, формуючи нові умови ведення бізнесу та визначаючи специфіку конкуренції на світовому ринку. Вони змогли за відносно короткий час створити нову модель глобальної економіки, яка пронизана тисячами «транснаціональних» зв'язків, відповідно, повністю підкорити собі основні галузі світового господарства. Прикметним є те, що з більш як 43 тисяч ТНК лише 147 гігантів, переважно банків, контролюють 40 % світового доходу [1; 4].

З часу виникнення ТНК не існувало спільної думки щодо питання про кількість країн, в яких відбувається діяльність компаній, що дало б змогу кваліфікувати її як транснаціональну. Вважалося, що для визнання компанії як ТНК цілком досить факту її діяльності більш як в одній країні. Серед інших критеріїв класифікації фірми як транснаціональної називалися її кількісно-якісні параметри: 1) корпоративна власність та її розподіл, 2) система управління, 3) кількість зайнятих, 4) величина та система заробітної плати, 5) склад вищого управлінського апарату тощо. Їх вимірювання здійснювалося як на абсолютній, так і на відносній основі. Абсолютний критерій пов'язаний з оцінкою фінансових і людських ресурсів у міжнародних операціях. Відносний критерій враховує те, що фірма повинна пов'язувати частину своєї діяльності із зарубіжними операціями [6, с. 34].

ТНК – це міжнародні фірми, що мають свої господарські підрозділи у двох або більше країнах, управління якими здійснюється з одного або декількох центрів. В основі такого управління – механізм прийняття рішень, який дає змогу здійснювати узгоджену політику і загальну стратегію, розподіляючи ресурси, технології та відповідальність для досягнення результату – отримання прибутку [6, с. 39].

Як форма міжнародного бізнесу, ТНК мають низку незаперечних переваг перед національними компаніями. Основними серед них є такі [11; 12]:

– можливості підвищення ефективності та конкурентоспроможності;

– недосконалість ринкового механізму в реалізації власності на технології, виробничий досвід та інші «невідчутні» активи, насамперед управлінський і маркетинговий досвід;

– додаткові можливості підвищення ефективності та конкурентоспроможності через доступ до ресурсів іноземних держав;

– близькість до споживачів продукції іноземної філії фірми та можливість отримання інформації про перспективи ринків і конкурентний потенціал фірм приймаючої країни;

– можливість використання у власних інтересах особливостей державної, зокрема податкової, політики в різних країнах, різниці в курсах валют та інше;

– здатність продовжувати життєвий цикл своїх технологій і продукції;

– за допомогою прямих іноземних інвестицій фірма дістає можливість уникати бар'єрів під час входження на ринок певної країни через експорт товарів та/або послуг [6; 7].

У колективній монографії за редакцією професора Д. Лук'яненка зазначається, що транснаціональна корпорація – це, за визначенням ЮНКТАД, підприємство, яке об'єднує юридичних осіб будь-яких організаційно-правових форм і видів діяльності у двох і більше країнах та здійснює проведення взаємопов'язаної політики та стратегії завдяки одному чи декільком центрам прийняття рішень [8, с. 255].

Отже, під транснаціональною корпорацією розуміється група підприємств, що функціонують у різних країнах (приймаючих), але контролюються штаб-квартирою, яка міститься в одній конкретній країні – країні базування. Головною ознакою ТНК є здійснення прямих закордонних інвестицій із країни базування в приймаючі країни.

За організаційно-правовим механізмом створення ТНК поділяються на дві групи:

– національні – корпорації, концерни, трести, що мають іноземні активи в декількох країнах;

– міжнародні – капітал яких утворився з капіталів двох або більше фірм зарубіжних країн.

Утворення міжнародних ТНК можливо шляхом

– заснування компаніями різних країн нової спільної самостійної фірми;

– придбання національною компанією контрольного пакета акцій закордонної компанії;

– злиття шляхом обміну акціями між фірмами, які залишаються юридично незалежними (квазізлиття);

– безпосереднє злиття активів фірми різних країн [8, с. 255–256].

На думку багатьох фахівців та експертів зі світової економіки, сучасний її стан і перспективи розвитку визначають приблизно 50 суб'єктів міжнародних економічних відносин – країн і ТНК. Обсяги доходів багатьох ТНК перевищують розміри ВВП більшості країн. Великий вплив на світову економіку мають і певні фізичні особи.

Система відносин між державою та ТНК являє собою діалектичну єдність суперечок. З одного боку, ТНК є важливим інструментом зовнішньоекономічного та зовнішньополітичного впливу, і держава не може використовувати це в інтересах укріплення своєї позиції на світовій арені. З іншого боку, єдність інтересів не включає наявність суперечок, головною з яких є протиріччя між інтернаціональним глобальним характером операцій ТНК та територіально обмеженою юрисдикцією держави [3].

Транснаціональні корпорації (ТНК) – це легальний, знаковий і важливий чинник глобальної економіки. Він являє собою насамперед фінансові потоки, що визначають стан влади в тій або іншій країні, рівень економіки і рівень добробуту. Краще, щоб це були гроші стратегічних інвесторів, краще, щоб вони конвертувалися в нові технології, нові виробництва, нові робочі місця. І головне, щоб ці капітали створювали додану вартість, нові технології, аби ріс ВВП, підвищувався добробут людей, країна одержувала нові економічні кондиції. Тому проблема полягає не в тому, потрібний транснаціональний капітал чи ні, а в тому, у якій формі і з якими цілями і наслідками він прийде на ту або іншу територію.

Дуже важливим є і те, у якій країні ТНК платять податки. Або вони їх платять тут

(за місцем виробництва) – і тоді ці податки йдуть у національний бюджет, або ж вони в нахабно викачують із країни останні ресурси росту.

Зростає технологічний розрив між розвиненими і країнами, що розвиваються. Частка України в колишньому Союзі за площею, населенням та обсягом виробництва становила близько 16 %. Однак українськими НДІ патентувалося не менш 40 % радянських винаходів. Нині наша частка у світовому обсязі торгівлі наукомісткою продукцією становить 0,1 %. За останні сорок років Україна виявилася серед 128 країн, що всі разом запатентували 1 % винаходів. Якщо не брати до уваги того, що народилося в СРСР, а це майже 7 тисяч винаходів, що теж менше одного відсотка. У списку корпорацій, що зареєстрували більш ста розробок, лідирує ІВМ – понад 13 тисяч. «Майкрософт» посідає скромне місце десь у другому десятку, пропустивши вперед ВМС США. Україна за роки незалежності одержала стільки патентів, скільки князівство Ліхтенштейн із населенням 30 тисяч чоловік [10].

Транснаціональні корпорації сприяють розвитку нашої країни, вважає професор С. Телешун, тоді, коли сплачують податки Українській державі. Не сприяють, коли замість сплати податків вивозять гроші в офшори, піднімаючи таким чином економіку не України, а третіх держав [9].

Можна виділити такі основні моменти негативного впливу транснаціональних корпорацій на країни, що розвиваються: на внутрішньому ринку країни ТНК створюють потужну конкуренцію місцевим компаніям, не даючи їм розвиватися; вільні переміщення фінансового капіталу ТНК можуть підірвати стабільність національних валют і створити загрозу для національної безпеки країн, що розвиваються; ТНК, маючи свій інтерес у країні, здатні насаджувати ідеологію, яка суперечить інтересам розвитку національного бізнесу і пригнічувати розвиток національно-державних інтересів країни [2].

Через велику різноманітність можливих впливів транснаціональних корпорацій на національну економіку не має і не може бути однозначних рекомендацій щодо

регулювання їхньої діяльності на українській території [5].

Висновки і пропозиції. ТНК – знаковий чинник глобальної економіки, який визначає стан влади в країні, рівень економіки і рівень добробуту населення. Позитивною присутність ТНК буде в тому разі, якщо вони створюють у країні нові підприємства для виробництва продукції з високим рівнем доданої вартості, створюють нові робочі місця, сплачують у країні податки. Присутність ТНК може визначитися як негативна у разі монополізації ними певних галузей економіки, будівництва виробництв із шкідливими для екології викидами, коли вони займаються вивозом із країни сировини або ж реалізують у країні продукцію, вироблену в інших країнах, уникають сплати податків.

Що стосується перспектив створення українських ТНК, то вони можливі у сфері літако- і ракетобудування, машинобудування, будівництва нафто- і газопроводів, створення військової техніки та озброєнь. Для реалізації подібних задумів потрібна активна допомога держави. Особливо плідною може бути співпраця зовнішньоекономічних відомств із вітчизняними товаровиробниками з пошуку потенційних споживачів українських товарів і послуг. Якщо говорити про перспективи українського капіталу та появу транснаціональних корпорацій українського походження, то швидше можна говорити про включення українських груп у вже наявні транснаціональні корпорації на правах дочірніх ланок.

Список використаної літератури:

1. Бусол О.Ю. Транснаціональні злочинні угруповання та транснаціональні корпорації: межі корупційного симбіозу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2018. Т. 29 (68). № 4. С. 154–159.
2. Лимонова Е.М., Архіпова К.С. Транснаціональні корпорації: основні етапи розвитку та регулювання їхньої діяльності в умовах глобалізації. *Європейський вектор економічного розвитку. Економічні науки*. 2014. № 1. С. 93–101.
3. Манойленко Д.В. Держави та транснаціональні корпорації: проблема взаємовідносин (міжнародно-правовий аспект).

- Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2014. Вип. 29(2). С. 258–261.
4. Гребешкова О.М., Некрасова Т.С. Транснаціональні корпорації в економіці держави: важелі впливу та наслідки для розвитку. *Стратегія економічного розвитку України.* 2016. № 38. С. 11–29.
  5. Пехник А.В., Присяжнюк Ю.І. Транснаціональні корпорації у реаліях сучасного міжнародного бізнесу. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки.* 2018. Вип. 51. С. 82–90.
  6. Транснаціональні корпорації : навч. посіб. / В.В. Рокоча, О.В. Плотніков, В.Є. Новицький. Київ : Таксон, 2001. 304 с.
  7. Семененко Т.М. Транснаціональні корпорації як провідна рушійна сила глобалізаційних процесів в сучасних кризових умовах. *Ефективна економіка.* 2017. Вип. № 7.
  8. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації : монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. Д.Г. Лук'яненка. Київ : КНЕУ, 2001. 538 с.
  9. Телешун С.О. Україна може стати ристалищем. 2005. URL: <http://dialogs.org.ua/ru/dialog/opinion/10/286#op286>.
  10. Hymer S.H. The multinational corporation and the international division of labor. In: Cohen R. B. et al. (eds.). *The Multinational Corporation: A Radical Approach. Papers by Stephen Herbert Hymer.* Cambridge : Cambridge University Press, 1979. 534 p.
  11. Caves R.E. *Multinational Enterprise and Economic Analysis.* 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 1996. 324 p.
  12. Materials of United Nations Conference of trade and development about transnational corporation acting on 2010–2017. URL: <http://unctad.org/en/Pages/themes.aspx>.

Shkurat I. Transnational corporations in the globalization process and their impact on national governments: the legal mechanism

The article covers the issues of multinational corporations and their impact on state authorities, analyzes and summarizes the basic concepts of TNC activity. Thus, the author realized the purpose of the study, which is to study the impact of TNC on the nation-state, their positive and negative sides for Ukraine in the age of globalization.

The study used general scientific and special methods: scientific generalization and systematization – to determine the characteristics of TNC; comparative analysis – for comparing some aspects of TNC activity abroad and in Ukraine; systematic analysis – to identify the positive and negative aspects of the influence of TNC on the government of Ukraine; logical synthesis – to explain the results of the study.

The analysis of the activities of TNC gave grounds to highlight that it is a legal, significant and important factor in the global economy. It represents, first and foremost, financial flows that determine the state of power in a particular country, the level of the economy and the level of prosperity.

Established that TNC would have a positive "presence" if they create new enterprises in the country to produce high value-added products, create new jobs, and pay taxes in the country. The "presence" of TNC defined as negative in the case of monopolization of certain sectors of the economy, construction of industries with harmful emissions to the environment, when they exported from the country of raw materials, or sell in the country products made in other countries, avoiding taxes.

It substantiated that prospective possible areas of activity for TNC in Ukraine are aircraft and rocket engineering, machine building, construction of oil and gas pipelines, military equipment and weapons. The active assistance of the state is required for the realization of such plans. Researched that TNC are able to influence all spheres of global interaction, forming new business conditions and determining the specificity of competition in the world market.

Key words: TNC, MNC, globalization, organizational and legal mechanism, business.